

Dijital Çağda Değişen Belge Olgusunun Arşivcilikte Düzenleme ve Tanımlamaya Etkisi: Literatüre Dayalı Bir İnceleme*

The Effect of the Phenomenon of Changing Records in the Digital Age on Arrangement and Description in Archiving: A Literature-Based Analysis

Aygül Çiçek Akgün¹ , Niyazi Çiçek²

* Bu çalışma, Aygül Çiçek Akgün'ün doktora tezinin ürünüdür.

¹İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul, Türkiye; Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

²Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: A.Ç.A. 0000-0002-8631-4953;
N.Ç. 0000-0002-9868-242X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Aygül Çiçek Akgün,
Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
E-posta: aygulcicek34@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 07.06.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 14.06.2022

Son Revizyon Talebi/Last Revision Received: 16.06.2022

Kabul/Accepted: 20.06.2022

Online Yayın/Published Online: 30.06.2022

Atf/Citation: Çiçek Akgün, A., & Çiçek, N. (2022). Dijital çağda değişen belge olgusunun arşivcilikte düzenleme ve tanımlamaya etkisi: literatüre dayalı bir inceleme. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 17, 33-58.
<http://doi.org/10.26650/bba.2022.17.1127615>

ÖZ

Arşivlenen elektronik belgelerin, önceden beri geleneksel metotlar ışığında şekillenen arşiv uygulamalarında çeşitli değişimlere sebep olduğu bilinmektedir. E-belgelerin üretimi, onaylanması, posta hizmetleri, dosyalanması, arşive transferi, düzenlenmesi ve kontrolü aynı zamanda uzun süre korunması ve bilgi güvenliği gibi birçok konu, değişimin yaşandığı alanlar olmuştur. Bunlardan biri de tanımlama ve düzenlemedir. Bu çalışmanın amacı, arşive devredilmiş e-belgelerin düzenlenmesinde ve tanımlanmasında geleneksel metotların yeterliliğini değerlendirmektir. Bu yapılırken dijital çağda e-arşivlerin geleneksel uygulamalarda ne tür değişimlere sebep olduğu da ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Makalenin problemi, bilgi teknolojisine dayalı dijital belgelerin yoğun olarak kullanılmaya başlanmasıyla provenans ve aslı düzen gibi prensipleri yeniden düşünmek gerektiği üzerinedir. Literatür araştırmasına dayanan bu çalışmada, belgesel tarama tekniğinden yararlanılmış, derlenen kaynak ve belgelerin içerik çözümlemesi yapılarak veriler toplanmıştır. Literatür aracılığıyla düzenlemenin ve tanımlamanın izi sürülerek, geleneksel yöntemlerin elektronik belgelere nasıl uygulandığı farklı ülkelerdeki yazılı kaynaklar incelenerek anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, dijitalleşme ile birlikte geleneksel arşivcilik yaklaşımlarının yeniden yorumlandığı görülmüştür. Arşivlenen elektronik belgelerin bilgi taşıyıcı özellikleri, kayıt ortamları ve formatları, bilgi güvenliği ve uzun süre orijinal kalmak ve delil değerini muhafaza etmekle ilgili kırılgan bir yapıya sahip olmalarından dolayı entelektüel kontrollerinde geleneksel uygulamaların yeterli olmadığı, bir takım yeni yaklaşımlar geliştirmek gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Arşivlerde düzenleme ve tanımlama, E-belgeler, Provenans, Orijinal düzen, Entelektüel kontrol

ABSTRACT

Archived electronic records are widely recognized to have brought about various changes in archival practices that had been shaped in the light of traditional methods. Many issues such as the production and approval of e-records, their postal services, filing, transfer to the archive, editing and proofreading, as well as their long-term preservation and information security have been areas experiencing change. Another area that has been subject to change is archival arrangement and description. This study aims to evaluate the adequacy of traditional methods in the arrangement and description of e-records transferred to an archive. While doing this, the specific changes that e-archives have led to regarding traditional applications in the digital age will be investigated. The problem of the article is that, with the intensive use of digital documents based on information technology, principles such as provenance and original order need to be rethought. This study is based on a literature review and utilizes the documentary scanning technique. Its data were collected by analyzing the content of compiled sources and

records. The study traces archival arrangement and description through the literature and explores the application of traditional methods versus electronic records by examining written sources in different countries. In conclusion, traditional archival approaches are understood to have been reinterpreted alongside digitalization. Traditional methods are understood to be unable to meet the requirements for archived e-records' intellectual control due to archived e-records being vulnerable in terms of information-bearing properties, media/recording format, information security, preservation of the original, and maintaining the value of documents, and new approaches must be developed. **Keywords:** Archival arrangement and description, E-records, Provenance, Original order, Intellectual control

EXTENDED ABSTRACT

Archival arrangement and description are known to have been practiced by taking into account the principles of provenance and original order, and paper's dominance in the field in the past had required strict adherence to these traditional practices. Today, however, e-documents as changing and developing information that expose media with fast accessibility features and an unlimited number of reproducible formats demonstrate the need for new perspectives in addition to the traditional methods known to archival practices. Although electronic records are accepted as belonging in certain files, with institutions taking into account the concepts of provenance and document hierarchy, the technological advantages e-records offer require new methods regarding intellectual control. Due to their advantages of being available in fairly modest volumes, quick access, and replication, the need has emerged to develop different arrangement and description methods than just the traditional ones. The suggestion has been made that archived electronic records have brought about various changes in the archival practices that had been shaped in the light of traditional methods. Changes have occurred in multiple processes such as how e-records are transferred to an archive and how they are edited and proofread, in addition to their long-term preservation and information security. Another area that has been subject to change is archival arrangement and description. This study aims to evaluate the adequacy of traditional methods in the arrangement and description of e-records transferred to an archive. While doing this, the specific changes e-archives have led to regarding traditional applications in the digital age will be investigated. The research investigates the need to rethink principles such as provenance and original order given the intensive use of digital documents based on information technology.

This study is based on a literature review and utilizes the document scanning technique. Its data were collected by analyzing the content of compiled sources and records. The study traces archival arrangement and description through the literature and explores the application of traditional methods to electronic records by examining written sources in different countries. In conclusion, traditional archival approaches are understood to have been reinterpreted alongside digitalization. Traditional methods are understood to be unable to meet the requirements for e-records intellectual control due to archived e-records being vulnerable in terms of information-bearing properties, media and format of recording, information security, preservation of originality, and maintaining document value, and new approaches must be developed. Although several studies have discussed the effect of digitalization on arrangement and description in

the international literature, almost no significant studies have been conveyed in Turkey. This study is substantial in terms of opening the subject to discussion and will fulfill its mission on the assumption that it leads to new research.

Uncertainties about the future of electronic records and archival applications in the digital age have yet to be fully resolved. The amenities offered by commercial software companies such as Google as well as network connection storage facilities in the form of cloud systems demonstrate that the archives of the future will be more than brick and mortar buildings. Furthermore, institutions that possess archival material are also quite likely to move their archives to these platforms with outsourced service purchases. Although this case provides a number of advantages, it will evidently interfere with the procedures for arranging and describing e-archives. The interference can be exemplified by e-records' software dependence in various respects, their position in a complex technological environment, and their vulnerable structure. Therefore, while new description areas such as authenticity, completeness, integrity, and reliability have been introduced especially as a result of the vulnerable structure of new technology in terms of description, various software tools are generally accepted to be required for accessing file content, analyzing file structure and context, saving files, and determining the proper intellectual arrangement for editing. Although new software tools are accepted as being required for editing in particular, certain archival principles should be regarded to ensure the hierarchy of e-documents. This is because, while several editing methods are available in the digital age, provenance and respect for the original layout will remain significant concepts for maintaining the reliability and authenticity of records.

Although e-records are different from paper records in many respects, to redesign them in terms of archival practices would be redundant. Therefore, archived e-records should not be considered threats due to their digital vulnerability but as new opportunities that will contribute to the development of archival practices. Likewise, the advantages of electronic records such as speed, efficiency, austerity, and ease of use will allow new opportunities to be discovered. Along with these new opportunities, new interpretations will be introduced to archival practices. Thus, provenance and original order are expected to further develop upon new interpretations.

GİRİŞ

Arşivlerde düzenleme ve tanımlamanın provenans ve orijinal düzen prensipleri gibi geleneksel yöntemlere göre yapıldığı bilinmektedir. Uzun zamandan beri kâğıdın bilgi taşıyıcısı olarak sahadaki hâkimiyeti, bu geleneksel usullere sıkı sıkıya bağlı kalmayı da zorunlu kılmıştır. Oluştugu organizasyonda belgelerin tek ve oraya özgü bulunması, bir vaka ya da konu bağlamında işlem görüp dosyalanması, o dosyanın bir seride yer alması, serinin bir fonksiyon kapsamında doğması, bu fonksiyonun da fon olarak sahibinin tek bir kurum olması, bu zorunluluğa sebep olarak düşünülebilir. Bugünün koşullarında ise değişen ve gelişen bilgi taşıyıcısı ortam, hızlı erişilebilirlik özelliği, sınırsız sayıda çoğaltılabilme olanağı ile arşivcilik metotlarına, bilinen bu geleneksel uygulamaların yanı sıra yeni bakış açıları getirilmesi gerektiğini göstermiştir. Her ne kadar provenans anlayışıyla belge hiyerarşisi göz önünde bulundurularak elektronik belgelerin bir dosyaya ve bir kuruma ait olduğu bilirse de, sunduğu teknolojik avantajlar entelektüel kontrol için yeni yöntemler gerektirmektedir. Oldukça küçük hacimlerde bulunabilme, hızlıca erişilebilme ve çoğaltılabilme avantajlarından dolayı, geleneksel usuller dışında farklı düzenleme ve tanımlama yöntemleri geliştirmek gerektiği ortaya çıkmıştır. Örneğin, yapılandırılarak içerik çözümlenmesi gerçekleştirilmiş ve aynı anda farklı fonksiyon ve dosyalarda bulunma imkânı doğmuş yeni nesil arşiv malzemesi olarak e-belgeleri, -ait olduğu faaliyet ve dosya ile arşivsel bağı kopabilir endişesiyle- tek yerde tutmak gibi bir durum bağlayıcı olmaktan çıkmıştır.

Elektronik belgelerin teknolojik özellikleri, aynı anda farklı yerlerde bulunma imkânı sağladığı gibi bir takım yeni tanımlama alanlarının da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kâğıt belge, organik bağ bakımından bulunduğu dosya, ait olduğu iş, doğduğu fonksiyon ve işin sahibi kişi ve birim ilişkisi açığa çıkarılıp, içerik ve form özellikleri göz önünde bulundurularak tanımlanırken, elektronik belgeler için bunlar yeterli gelmemektedir. Doğası gereği bu belgelerin değişken yapısı, yazılım ve donanım bağlamında teknolojiye bağımlı olması, üretildiği ortam, bulunduğu format gibi birtakım kayıt özellikleri ekranda görünenin dışında farklı tanımlama alanlarının açığa çıkarılması gerektiğini göstermiştir.

Son yılların arşiv bilimi ile ilgili ulusal ve uluslararası literatürü incelendiğinde, dijital çağda arşiv prensiplerinin ve uygulamalarının yeniden yorumlanması gerektiği yönünde eğilimlerin arttığı gözlenmektedir. Örneğin, fiziksel belgelerden farklı olarak, elektronik belgelerin sahip olduğu form ve format özelliklerinden dolayı üretildiği andan itibaren yönetilmesi gerekmektedir. Hatta belgenin sürekliliği modeli anlayışına göre yaşam döngüsünde belge yönetimiyle arşiv evresi devamlılık arz eder. Başka bir deyişle, elektronik belgeler daha üretilmeden arşivleme süreciyle alakalı birtakım iz değerleri doğmaya başlar. Bu durum, belge yönetiminin özellikle elektronik ortamda proaktif bir yapıda olmasını ifade eder. Dijital arşiv konusunda çeşitli yayınları bulunan Özdemir (2017, s. 54), dijital çağda arşiv prensiplerinin ve uygulamalarının değişimi hususundaki algı ve yaklaşımlara yönelik olarak, “fiziksel belgelere uygulanan arşivsel

süreçlerin dijital belgeler için farklı olduğunun kabul edilmesi gerektiğini” belirtmektedir. Bu düşüncesini, arşiv biliminin temelindeki çoğu kavramın günümüz teknoloji dünyasında değişime uğradığını ifade ederek güçlendirmektedir. Yeni teknolojiler ve buna ilişkin bakış açıları, uzun zamandır var olan bazı varsayımları ve mevcut uygulamaları zorlayarak bu alanlarda değişimin gerekliliğini göstermektedir.

Bu bağlamda teknolojinin ortaya koyduğu yeni fırsat ve tehditler birçok soruyu akla getirmektedir. Uygulamalarda sıkı sıkıya bağlı kalınan provenans, asli düzen, organik bağ, belge bütünlüğü, aidiyet zinciri gibi temel dinamikler, elektronik arşivlerde kullanılabilecek mi? Veya bu dinamikler yeni bilgi taşıyıcısı belgelere uygulanabilecek mi? Yoksa arşiv algımızı değiştirmemiz mi gerekiyor? Diğer taraftan tüm bu dinamikleri zorlamak yerine farklı yaklaşımlarla yeni fırsatlar yakalanamaz mı? Örneğin belgenin sürekliliği anlayışındaki birtakım argümanlar arşivcilik uygulamalarında kullanılsa, provenans değiştirilmiş mi olur? ya da orijinal düzene aykırı mı hareket edilir?

Taşıyıcı ortamın değişmesiyle, yani aynı anda kullanılmakta olan elektronik ortama taşınmasıyla birlikte düzenleme ve tanımlamanın dışında, üretim, sağlama, dağıtım, kullanım ve dosyalama, koruma ve imha gibi belge yönetimi ve arşiv işlemleri etkilenmiştir. Ancak söz konusu uygulamaların tamamına olan etki, bir makalenin hacmine sığmayacak kadar çok ve çeşitli olmasından dolayı, bütün boyutuyla birlikte ele alınmamıştır. Bu çalışmada, öncelikle konuya ilişkin literatür değerlendirilmiştir. Ardından arşivlenen e-belgelerin düzenlenmesi ve tanımlanmasının hangi hususlarda geleneksel olanlardan farklılık gösterdiği açıklanmıştır. Sonuç kısmında ise bu farklılıklardan dolayı sürdürülebilir bir düzenleme ve tanımlama için neler yapılabileceğine ilişkin birtakım tespitler ortaya konulmuştur. E-dönüşümün kaçınılmaz bir süreç arz ettiği günümüzde, e-arşiv uygulamalarına dair sorunların daha fazla araştırılması ve daha fazla çalışmanın gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

1. Literatür Çalışması

Geleneksel düzenleme ve tanımlama ilişkili ulusal ve uluslararası literatürde çok sayıda kaynağa erişmek mümkünken, e-belgelerin düzenlenmesi ve tanımlanmasına yönelik çalışmalar daha sınırlıdır. Sınırlı da olsa bu çalışmaları makaleler, kitaplar, tezler ve milli arşiv gibi otorite kurumlarının yayımladığı prosedürler ile çeşitli derneklerin çıkardığı rehber niteliğindeki çalışmalar şeklinde ele almak mümkündür. Çalışmadaki kaynaklar önce türlerine göre (uluslararası ve ulusal şeklinde) gruplandırılarak, ardından her grup kendi içinde kronolojik olarak değerlendirilmiştir.

Konuyla ilgili farklı ülkelerde yazılmış onlarca kitapla karşılaşmak mümkündür. Bunlar içerisinde dijital arşiv malzemesinin değerlendirilmesiyle alakalı olarak öne çıkan çalışmalardan bir kısmı örnekleme yoluyla seçilerek burada ele alınmıştır. Gerek arşiv metodolojisi gerekse

düzenleme ve tanımlama konusunda düşünceleriyle öne çıkan Hillary Jenkinson ve Theodore Roosevelt Schellenberg'e ait çalışmalar değerlendirilmiştir. Bu iki ismin arşiv malzemesinin entelektüel kontrolü ile ilgili açıkladıkları görüşler hâlâ kabul görmektedir. Bu nedenle arşiv prensipleriyle ilgili olan kaynakların başında Schellenberg'in "The Management of Archives (Arşiv İdaresi)" ve Jenkinson'un "A Manual of Archive Administration (Arşiv Yönetimi El Kitabı)" isimli kitapları gelmektedir. Pek çok noktada farklı görüşleri olmasına rağmen, iki ismin bilhassa provenans prensibiyle ilgili olan yaklaşımlarının birbirine benzer olması dikkat çekicidir.

Geleneksel bilgi taşıyıcıları için geliştirilen metotların, e-belgeler için de geçerliliğini koruyup korumadığı günümüzde henüz yeni tartışılmaya başlanmıştır. Ancak iyi temellere oturtulmuş yaklaşımların teknolojiye entegrasyonunun daha kolay olacağı düşünülmektedir. Her ne kadar Schellenberg'in uzun seneler önce Arşiv İdaresi (1964) kitabındaki "Mevcut arşivcilik prensipleri ve metotlarının geçmişte ve günümüzdeki kuralları, baştan sona değerlendirilerek yeni metotlar geliştirilirse, güvenilir bir uygulama rehberi elde edilmiş olur" ifadeleri kendi dönemindeki koşullar ışığında telaffuz edilmiş olsa da bu genel görüş günümüz şartlarında da güncelliğini korumaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde arşiv uygulamalarına yönelik yaptığı çalışmalarla bilinen Paul Brunton ve Tim Robinson tarafından 1993'te yayınlanan "Arrangement and Description" isimli çalışma, düzenleme ve tanımlama uygulamalarına detaylı bir şekilde değinen çalışmalardan biridir. Söz konusu çalışma, düzenleme ve tanımlama uygulamalarını geleneksel metotlar çerçevesinde ele almış olsa da, her iki uygulamanın temel felsefesini detaylarıyla açıklaması bakımından önem taşımaktadır (Brunton ve Robinson, 1993). Bu akademik çalışmanın yanı sıra Bruce W. Dearstyne'in 1993 yılında yayınlanan, 2001 yılında da Türkçeye çevrilen ve kısaca "Arşivsel Girişim" adıyla bilinen kitabından söz edilebilir. Söz konusu kitap, modern arşiv ilkeleri, uygulamaları ve teknikleri konularında önemli bilgiler sunmanın yanı sıra düzenleme ve tanımlamayı uygulamalarıyla birlikte vermiştir (Dearstyne, 1993). Amerika'da Northern Kentucky Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapan ve dijital arşivlerle ilgili çalışmaları bulunan Lois Hamill, 2017 senesinde yayınlanan "Archival Arrangement and Description: Analog to Digital" adlı kitabında bilgi taşıyıcı ortamın değişmesinden dolayı düzenleme ve tanımlamanın analogdan dijitalle geçişini irdelemektedir. Söz konusu kitap, analog belgelere yönelik bilinen pratik ve teorik uygulamaların, dijital nesnelerin benzersiz niteliklerine uyum sağlamak için gerektiğinde değiştirilmesi lazım geldiğini savunmaktadır (Hamill, 2017). Aynı yıllarda benzer düşüncelere sahip farklı arşivcilerin bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de dijital arşivler üzerine çalışmaları bulunan Lina Bountouri'dir. 2017 yılında yayımlanan "Archives in the Digital Age: Standards, Policies and Tools" adlı eserinde Bountouri, arşiv materyallerini yönetmek için üstverilerin nasıl kullanıldığına ve bu materyallerin internet aracılığıyla nasıl yayıldığına dair ayrıntılı analizler sunmaktadır. Bunun için tanımlama işini "bir arşivcinin en önemli görevi" olarak değerlendirmektedir (Bountouri, 2017, s. 207).

Almanya’da arşivcilik sahasında daha çok teorik yayınları ile öne çıkan Christian Keitel’in 2018 yılında yayımladığı “Zwölf Wege ins Archiv: Umriss einer offenen und praktischen Archivwissenschaft” isimli kitabında, düzenleme ve tanımlamayla alakalı olan birçok konu hakkında önemli ve nitelikli içerik sunmaktadır. Keitel, geleneksel arşiv belgelerinin çoğu durumda kendi sınırlarını bize göstermekte, taşıyıcı ortamın fiziksel varlığı düzenlemeyi ve tanımlamayı daha somut veriler üzerine inşa etmeye imkân verdiğini belirtmektedir. Bu durumun dijital arşivlerde farklı olduğuna işaret ederek, görünüşte sonsuz içerikler sunan internetin bu şekilde arşivlenmesinin mümkün görünmediğini belirtmektedir (Keitel, 2018, s. 192).

Dundee Üniversitesinde öğretim üyesi olan Caroline Brown’un editörlüğünde 2018’de yayınlanan “Archival Futures” isimli kitapta, arşiv disiplininin bir değişim zamanının geldiğini ifade ederek, dijital dünyada belgelerin kontrolü için ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğini açıklamıştır. Kitapta, Luciana Duranti, Geoffrey Yeo, Barbara Reed ve Frank Upward gibi yazarların arşivlenen e-belgelerin temelde kâğıt eşdeğerlerinden farklı olduğuna ve orijinal oluşumlarından ve kullanımlarından, nihai arşivleme ve korunmalarına kadar her adımın farklı düşünce, süreç ve teknoloji gerektirdiğine yönelik yeni yaklaşımlar getirdiği görülmektedir (Brown, 2018). Bunların dışında Elif Yılmaz Şentürk’ün 2019’da yayınlanan kitabından bahsetmek mümkündür. Bu çalışma, her ne kadar Osmanlı dönemi belgelerinin düzenlenmesi ve tanımlamasını kapsayacak şekilde ele alınmış olsa da, belge karakteristiğine özgü üstveri elemanlarıyla tanımlama yapmanın önemine odaklanması açısından önem taşımaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri Milli Arşivinde görev yapan arşivcilerden Trudy Huskamp Peterson, 1984 yılında bilgisayar teknolojisi ile üretilen belgelerin arşiv prensiplerine etkisini değerlendirerek, dijital belgelerin “temel arşiv ilkelerine uygun olarak yönetilip yönetilemeyeceğini” sorgulayan çalışma ilk örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. E-belgelerle birlikte tanımlama uygulamalarının genişletilmesi gerektiğine dikkat çeken Peterson, temel arşiv prensiplerinin uygulanabilirliği korunsa bile bilgisayar teknolojisinin karma (melez) kayıt sistemlerinden dolayı bazı sorunları yeniden ele almaya zorlayacağını dile getirmiştir (Peterson, 1984, s. 384). Elektronik belgelerin tanımlanmasına yönelik olarak öne çıkan yayınlardan birisi de MacNeil’e aittir. MacNeil, elektronik belgeleri tanımlamak için geliştirilen yöntem ve tekniklerin diğer ortamdaki kayıtları tanımlamaya yönelik yöntem ve tekniklerle uyumlu olması ve bunlarla bütünleştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (MacNeil, 1995, s. 30).

Dijital materyallerin tanımlanmasına yönelik dikkat çeken çalışmalardan bir diğeri Toronto Üniversitesinde görev yapan Jean E. Dryden’a aittir. Dryden, dijital materyallerin tanımlama örneklerini incelemiş ve geleneksel kataloglama yaklaşımlarının dijital materyale nasıl uygulanabileceğini belirlemek için bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda dijital materyallerin tanımlanması/kataloglaması için daha fazla araştırma yapılması çağrısında bulunmuştur (Dryden, 1995). Virginia Üniversitesinde görev yapan, aynı zamanda Uluslararası Arşiv

Konseyninde (ICA) çeşitli faaliyetleri bulunan Daniel V. Pitti'nin teknolojik gelişmelerle birlikte arşiv tanımlamasında yaşanan dönüşümlere değinmiş olan çalışmasından bahsedilebilir. Bu çalışma, işaretleme teknolojilerini kullanarak tanımlamayı geleneksel arşiv sınırlarından ayırıştırarak dönüştürmeyi hedeflemektedir (Pitti, 2006). Güney Florida Üniversitesi Bilgi Okulunda çalışan ve arşiv yönetimi konularında çalışmaları bulunan Jinfang Niu'nun 2014'teki çalışmasında entelektüel kontrol kavramının ve uygulamalarının yeni teknoloji ortamındaki gelişimi tartışılmaktadır (Niu, 2014). Birleşik Krallıkta arşivcilik alanında çalışmaları bulunan John Langdon tarafından yayınlanan çalışma, geleneksel standartların dijital materyale ne kadar uygulanabilir olduğunu ve sektörün dışından gelen standartların dijital materyalin yönetimi ve bunlara erişim için avantaj sağlayıp sağlamadığını değerlendirmektedir (Langdon, 2016). Texas Üniversitesi Bilgi Okulunda görev yapan ve dijital arşiv üzerine çalışmaları bulunan Ciaran B. Trace, 2020'de yayınlanan çalışmasında bilginin düzenlenmesinin pratik becerisinin teknolojideki değişimin bir sonucu olduğu görüşünü savunmaktadır (Trace, 2020).

Türkiye'de de müstakil olarak düzenleme ve tanımlamaya ilişkin makaleler bulunmaktadır. Farklı nitelikte yayımlar yapılmış olup, bu iki temayı odak noktaya alarak inceleyen birkaç çalışmaya rastlanmıştır. 2010 yılında Fatih Rukancı ve Hasan Koç'un "Arşivcilikte Genel Tasnif Sistemi ve Bileşenleri" isimli makaleleri arşivlerdeki tasnif siteleri hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Burçak Şentürk'ün 2017 yılında yayınlanan "Provenans ve Orijinal Düzene Saygı Prensiplerinin Arşiv Malzemesinin Düzenlemesi ve Tanımlanması Açısından Gerekliliği" ve 2019 yılında yayınlanan "Arşivsel Tanımlama: Arşivi Görünür Kılmanın Vazgeçilmez Unsuru" isimli yayınları yakın zamanda kaleme alınmış önemli çalışmalardandır. Üç çalışma da düzenlemenin odak noktalarına değinmiş ve kaynağını geleneksel prensiplerden almıştır. Bu bağlamda söz konusu çalışmalarda elektronik belgelerin geleneksel uygulamalara olan tesirine ilişkin yeni şeylere rastlanmamıştır.

Jane Zhang'ın Simmons Üniversitesi'nde yazdığı doktora tezi müstakil olarak dijital arşivlerde orijinal düzen prensibini inceleyen ilk çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zhang, tezinde bir saha araştırması yaparak dijital arşivlerde meydana gelen dönüşümün ve özellikle elektronik belgelerin yapısı gereği, orijinal düzenin doğasının nasıl bir değişime uğradığını açıklamaya çalışmıştır. Diğer taraftan, dijital arşivlerin başarısının artırılması için neler yapılabileceğiyle ilgili çeşitli öneriler sunmuştur (Zhang, 2011). Türkiye'de akademik anlamda düzenleme ve tanımlamayı geleneksel perspektifle ele alan tezlerden bahsetmek de mümkündür. Bu alandaki ilk çalışmalardan biri Niyazi Çiçek'in (2003) "Kamu Yönetiminde Üretilen Belgelerin Form Özelliklerinin İncelenmesi: Arşivcilik Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezidir. Bunların dışında Ayşe Sinem Gülmez Saydam'ın (2018) yılında yazdığı yüksek lisans tezinden bahsedilebilir. Söz konusu tezde; SALT arşivinde bulunan belgelerin sayısallaştırılması ve DC Üstveri Öge Kümesi'ne göre kataloglama çalışmaları ele alınmıştır. Bu tez çalışması, dijitalleştirilmiş arşiv malzemesinin tanımlanması işini uluslararası standartlara göre ele alması açısından diğer kurumlara örnek teşkil etmektedir.

Bu çalışmaların yanı sıra milli arşiv gibi otorite kurumların yayınladığı stratejiler¹ dikkat çekmektedir. Türkiye’de Devlet Arşivleri Başkanlığının bu yönde kısıtlı imkânlarla yaptığı çalışmalar bulunsa da, değişen ve gelişen bilgi teknolojileri karşısında güçlükleri aşmak ve problemleri çözmek adına alanın yeni projelerle desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Farklı ülkelerdeki milli arşivlerin dijital malzemenin yönetilmesine ilişkin daha aktif çalışmalar yürüttükleri bilinmektedir. Örneğin, İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda Milli Arşivlerinin bu konuda kayda değer çalışmaları ve geliştirdikleri stratejileri bulunmaktadır. Türkiye’de ise Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından 2021 yılında “Arşiv ve Arşivcilik: Kuram, Strateji ve Uygulamalar” ismiyle yayımlanan çalışmadan bahsedilebilir. Bu çalışma, güncel sayılabilecek nitelikte olmasına rağmen, çalışmada dijital belge uygulamaları yeteri kadar ele alınamamıştır. Bu bakımdan çalışma; arşivlenen e-belgelerin durumuyla ilgili beklentileri yeteri kadar karşılamaktadır.

Bunların dışında Ankara Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen E-BEYAS Sempozyumlarındaki bildiri kitaplarından² bahsedilebilir. Bu bildiri kitaplarında dijital çağda yaşanan teknolojik gelişmelerin arşiv bilimine olan yansımalarını kapsayan çok çeşitli araştırmalarla karşılaşmak mümkündür.

2. Çalışmanın Problemi, Sorular, Yöntem

2.1. Çalışmanın Problemi

E-belgelerin hızlıca geleneksel olanların yerine geçmeye başlaması, arşivcilik iş süreçlerinin yeniden düşünülmesine yol açmıştır (Taylor, 1987, s. 21).³ Dijital dönüşümün tabii sonucu olan e-belgelerin “geleneksel arşiv teorilerinin uygulamalarıyla ilgili güçlükler çıkardığı” (Zhang, 2014, s. 46) ve bilinen arşiv metodolojilerinin yeniden sorgulanmasına sebep olduğu (TNA, 2017; Kandur, 1993, s. 7) ifade edilmektedir. Hatta yeni nesil bu bilgi taşıyıcılarının arşiv ilkelerine uygun olarak yönetilemeyeceği düşünceleri de gündeme getirilmiştir (TNA, 2017; Keitel, 2018).

E-belgelerin arşiv uygulamalarında güçlük olarak karşımıza çıkan ilk durumu, taşıyıcı ortamının uzun vadede güvensizliğidir. Altı yüz ya da bin yıllık arşiv malzemesi olan bir parşömenin ya da kâğıdın özgünlüğünden ve delil değerinden hiç şüphe edilmezken, yakın

1 Devlet Arşivleri Başkanlığı, *2020–2024 Dönemi Stratejik Planı*, Ankara, 2019; The National Archives, *Digital Strategy 2017–2019*, 2017.

2 *E-BEYAS 2015 Sempozyumu: Kurumsal Belleklerin Geleceği: Dijitalleştirme-Elektronik Arşiv-Elektronik Belge Yönetimi*, 21-22 Ekim 2015, Ed. Fahrettin Özdemirci, Nevzat Özel, Tolga Çakmak, Zeynep Akdoğan, Bahattin Yalçınkaya, Ankara, 2016; *E-BEYAS 2017 Sempozyumu*, Bilgi Sistemleri ve Bilişim Yönetimi: Beklentiler ve Yeni Yaklaşımlar, Ed. Fahrettin Özdemirci, Zeynep Akdoğan, Ankara, 2017; *E-BEYAS 2017 Sempozyumu*, Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği: eBelge- eArşiv- eDevlet- Bulut Bilişim- Büyük Veri- Yapay Zekâ, Ed. Bahattin Yalçınkaya, Mehmet Altay Ünal, Burcu Yılmaz, Fahrettin Özdemirci, Ankara, 2019.

3 *Hugh Taylor*, 1987’de paradigma değişiminden söz eden ilk arşivcidir, bu değişimi teknolojik gelişmeler ve dijital belgelerin oluşmasına bağlamıştır.

zamanda üretilmiş bir e-belgenin uzun vadedeki akıbeti garanti edilememektedir. Çünkü e-belgelerin değişken yapıları sürdürülebilirlikle alakalı kaygılara sebep olmaktadır. Bugün e-imzalı kurum şifresine ve e-mühre sahip, bilinen standart kayıt formatında bir e-belgenin uzun süre korunmasıyla ve devamlılığıyla alakalı endişeler giderilmiş değildir. İşlem gördüğü ve arşive devredildiği mevcut belge varlığı hiç değişmeyecek, sürekli aynı şekilde kalacakmış gibi düşünülerek geleneksel arşiv uygulamalarıyla kontrol edilmeye çalışıldığında, bugün entelektüel kontrolünü sağlamış gibi gözükse de, uzun dönemde özgünlüğünün korunmasıyla alakalı barındırdığı riskler hala giderilmiş değildir. Başka bir deyişle, elli yıl sonra bahsi geçen belgenin özgünlüğü ve orijinalliği sorgulanmaya başlanırsa ve delil değerinin muhafaza edilmesini sağlayan e-imza gibi kimlik tespiti aracının da geçerliliği kalmazsa, belgenin durumu ne olacak? Sadece belgeyle ilgili bilgi varlığı bir arşivci ve araştırmacı için yeterli olacak mı? Geleneksel usullerle düzenlemesi ve tanımlaması yapılmış bu belgelere erişilse dahi, otantikliği bozulmuşsa, güvenilirliği şüpheli hale gelmişse ve organik bağa ilişkin olarak aidiyet zinciri de kopmuşsa geleneksel usullerle yapılmış olan entelektüel kontrol bunu nasıl koruyabilir? Arşivciye ve belge kullanıcılarına bu kayıtların hâlâ ilk üretildiği gibi güvenilir olduğu nasıl izah edilebilir? Bir e-belgenin delil değerine sahip taşıyıcı olarak entelektüel nitelermeleri yapılsa da, özellikle teknik ve teknolojik koşulların korunduğu nasıl garanti edilebilir? İşte e-belgeler arşivlendiğinde bir kâğıt taşıyıcıdan farklı olarak onun sahip olduğu teknolojik özellikler, formatı, üretildiği yazılım, yazılımın dili, delil değerine ilişkin e-imza vb. teknolojiler ve güvenlik unsurlarıyla alakalı da birtakım nitelermeler gereklidir.

Dijital dünyanın sunduğu hızlı ve en az maliyetle belge üretme imkânları, transfer ve dolaşım fırsatları, sınırsız depolama olanakları ve süratli erişim koşulları, belge yönetimi ilkelerinin ihmal edilmesi risklerini barındırmaktadır. Elektronik ortamda oluşan belgelerin bazı örgütlerde sistemli bir şekilde tutulmayıp rastgele depolanmasından dolayı, bilinen arşivcilik düzenleme ilkelerinin kolaylıkla uygulanamayacağı öne sürülmektedir (Peterson, 1984, s. 388). Oysa taşıyıcı ortam değişse de, entelektüel kontrol düşüncesi çok değişmemiştir. Kâğıt belgeler için benimsenen belge yönetimi ve arşiv prensiplerinin çoğu e-belgeler için de geçerliliğini korumaktadır. Bu sebeple orijinal düzen, belge bütünlüğü, dosya bütünlüğü, aidiyet zinciri, provenans gibi temel dinamiklerin tamamının bir safhada ve bir arada yönetilmesi gerekmektedir. Yani bunların herhangi birinde oluşabilecek sorun, diğer fonksiyonların işlevselliğini etkileyecektir. Daha açık bir ifadeyle, bir e-belgenin belge türüne göre fiziksel belgelerde de aranan diplomatik özellikler korunamamışsa, delil değerine ilişkin e-imza varlığı zarar görmüşse, üst veriler belgeyle birlikte taşınamıyorsa, bu olumsuz durum dosya bütünlüğünü de etkileyecektir. Daha önemli bir husus ise belgenin özgünlüğünün tartışılır hale gelmesidir (Duranti, 2001).

E-belgelerin uzun vadede başarılı bir şekilde korunması ve erişimde sürekliliği sağlamak için format bakımından taşıyıcı ortamın teknolojik özellikleri iyi bilinip, buna özgü çözümler

geliştirilmelidir. E-belgenin fiziksel taşıyıcılara göre öne çıkan farklı yönlerinin tanımlanması, e-arşiv oldukları dönemde erişilebilir şekilde tutulup özgünlüklerinin korunmasına yönelik koşulların sağlanması için önemlidir (Yalçinkaya, 2014). Örneğin EBYS sürecinde e-imza, zaman damgası, taşıyıcı ortam, format, boyut ve oluşturulma tarihi gibi yeni bilgiler, e-belgeler arşive intikal ettiği zaman da mutlaka üstveri alanları olarak korunmalıdır.

Çalışmanın problemi incelenirken literatürdeki kaynaklar üzerinden hareket edilmiştir. Haliyle teknolojinin tesiri altındaki arşiv prensiplerinin varlığını nasıl koruyacağı, yeni yorumlar gerekiyorsa bunların neler olabileceği sorgulanmıştır. E-arşivlerdeki düzenleme ve tanımlama uygulamaları, geleneksel olanlardan birtakım farklı etkilere sahip gibi görünmektedir.

2.2. Çalışmanın Sorusu

Genellikle taşıyıcı ortamı kâğıt olan belgeler için geliştirilen metotlar, elektronik olanlar göz önünde bulundurulduğunda, dijital yaklaşımların arşiv uygulamaları üzerindeki etkileri hakkında arşivcileri daha fazla düşünmeye sevk etmiştir. Bu durum, sıkı sıkıya bağlı kalınan provenans, asli düzen, organik bağ, belge bütünlüğü, aidiyet zinciri gibi gelenekselleşmiş temel ilkelerin, çok hızlı değişen teknolojik koşullarda nasıl korunacağı sorusunu gündeme getirmiştir. Çalışmanın sorusu, “geleneksel arşiv prensiplerinin, dijital ortamın sunduğu imkânları kullanmaya yetmediği, söz konusu prensiplere bağlı kalınsa da, ek donanımlar gerekeceği” şeklindedir. Literatüre dayalı olarak hazırlanmış bu makale için geliştirilen önerme, “değişen yeni belge olgusu, geleneksel arşiv düzenleme ve tanımlama uygulamalarını etkilemiştir” şeklindedir. Bu durumun, yeni nesil teknolojik taşıyıcılarla alakalı olarak geleneksel prensiplerin yeterli olmayacağı varsayımıyla son derece ilişkili olduğu düşünülmektedir.

2.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu makalede temel veri kaynağı, saha çalışması ya da alan araştırması değil ulusal ve uluslararası mevcut literatürdür. Literatürden derlenen verilerle şekillenmiş bu araştırma kapsamında kuramsal ve pratik düzlemde yöntemlerin yer aldığı bir metodoloji kullanılmıştır. İlk olarak kuramsal temellerin atılması amacıyla; geleneksel belge olgusu, düzenleme ve tanımlama, provenans, orijinal düzen gibi konularda belgesel tarama yöntemi kullanılarak elde edilen metinler üzerinde içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Doküman analizi ve ilişkisel tarama yöntemiyle, çalışmanın kuramsal alt yapısını oluşturmak için güncel veriler sağlanmıştır. Belgesel tarama, belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme süreçlerinden oluşmaktadır (Karasar, 2014). İlişkisel taramada ise değişkenlerin birlikte değişip değişmediği, değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılır (Karasar, 2011). Kısaca belgesel tarama yöntemi ile elde edilen kaynaklar, belirtilen konu ve ayrıntılar kapsamında incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

3. Dijital Çağda Değişen Belge Olgusu

3.1. Dijital Taşıyıcılarda Kanıt Özelliği ve Sürdürülebilirlik Riskleri

5000 yıl önce kurulduğu bilinen ilk arşivler ile yeni nesil arşivlerin arasında birçok farklılık bulunmakla beraber, öne çıkan iki temel özellik taşıyıcı ortam ve arşiv uygulamalarındaki tekniklerdir. Belge olarak kil tabletlerde tutulan bilgiler, günümüzde bilgisayar disklerinde saklanmaktadır; bununla birlikte üretilen bilgilerin yakın gelecekte bulut sistemlerine taşınacağı gerçeği ile karşı karşıyayız. Tüm bunlar yaşanırken idari işlemlerin delili olma özelliği, belgelerde her dönem aranan bir koşul olmuştur. Elektronik bilgi taşıyıcılarında bu özellik önceliklerden biridir. Buna karşın, bilgiye hızlı erişim öne çıkan bir avantajdır. Sahip olduğu avantajlar kadar teknolojiye olan bağımlılık, elektronik belgeler için güvenli ortam endişesini devam ettirmektedir.

Her ne kadar tarihsel süreçte farklı taşıyıcılarla karşılaşılsa da, kayıtların bilgi ve delil değeri varlığını hep korumuştur. Başka bir deyişle zeytin yağı ticaretini belgeleyen bir kil tabletin varlık sebebi ile bir kripto para yatırımına ait dijital sözleşmenin hizmet ettiği amaç aynıdır. Her ikisi de, hukuk karşısında irade ortaya koyan tarafların işlemlerine ilişkin kanıt özelliği taşımaktadır. Fakat taşıyıcı ortamdaki yapı değişikliği, yeni nesil belgelerin delil değerini uzun süre muhafaza etmekle alakalı sorular, buna bağlı endişeler, çözüm için de arayışlara sebep olmuştur. Durum böyle olunca arşivlenen e-belgelerin düzenlenmesi ve tanımlanmasıyla alakalı yeni nitelermeleri zorunlu kılmaktadır. Bir e-belgenin güncel dönemde yaşam döngüsündeki serüveni belge yöneticileri kadar arşivciler tarafından da bilinmelidir. Bu nedenle arşivciler, eski belgelerle ilgilendikleri gibi güncel belgelerle de ilgilenmek zorundadırlar (Özdemirci, 1999, s. 52). Çünkü ilk üretildiği dönemde delil değeri için eklenen e-imza varlığının korunup korunmadığı arşivciyi ilgilendirir. Diğer taraftan organik bağ ve belge hiyerarşisi gibi delil değerinin korunması için kullanılabilir nitelermelere de sahip olmalıdır (Sağlık, 2021a).

E-belge, teknolojik özelliklerinden dolayı üretilmesinden e-arşiv olana kadar geçen süreçte denetim ve kontrolleriyle alakalı olarak belge yönetimine yeni boyut kazandırırken, belge yönetiminin arşivle olan ilişkisini de pekiştirmiştir. Uluslararası arenada belgenin sürekliliği gibi modellerin ortaya çıkması bunun bir neticesidir. Geleneksel belgelerin arşivlenmesine yönelik uygulanan ilkeler, esaslar ve yaklaşımlar e-belgelere göre bazı farklılıklar gösterse de, temel olarak felsefeleri aynıdır. Elektronik ortamda arşivlenen belgeler için yönetim teknikleri daha çok teknolojik odaklıdır. Arşiv pratikleri bakımından fiziksel belgelerle paralellik gösteren e-belgeler, teknolojik yaklaşımlar açısından farklı teknikler gerektirmektedir (Yalçınkaya, 2014, s. 278). Örneğin üretildikleri andan itibaren yönetilmeleri zorunludur. Hangi kayıt ortamında üretildiği, formatı, sürümü, versiyonu, lisanslı olup olmaması, e-imzanın bulunup bulunmaması ve imzanın geçerlilik süresi, teknolojik göç politikası, e-arşiv olduğu dönemi doğrudan ilgilendirmektedir. Elektronik ortamda belgelerin üretilmesi ile ilgili sistemlerin ve belge varlıklarının arasındaki organik bağın korunması gerekliliği standartlar, politikalar,

prosedürler ve uygulamalar çerçevesinde belirlenmektedir (Yalçınkaya, 2014, s. 7). Organik bağı korumaya çalışan tüm bu uygulamalar, belge yönetimi döneminde tasarlanıyor olsa da, e-arşiv sürecinde de kullanılmaktadır.

Kanıt özelliği nedeniyle elektronik belgeleri yaşam döngüsü boyunca kontrol etmek zorunluluğu vardır. Bununla birlikte, bu belgelerin sahip olduğu teknolojik özellikler birtakım avantajlar sağlar. Kopyalama, erişim, muhafaza, yer avantajı, bilginin yayılma hızı ön plana çıkan hususlar olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca elektronik belgelerin aranması, erişilmesi ve düzenlenmesi teknolojik araçlar vasıtasıyla otomatik olarak ve topluca yaptırılabilir. Kâğıt belgeler ve onu barındıran dosyalar için ayrı ayrı düzenleme ve nitelendirme gerekirken, eğer baştan üstveri alanları doğru olarak ve yeteri kadar girilmişse, elektronik belgelerde bu uygulamalar için gerekli emek ve insan gücü daha azdır. Bu durum, bilgi teknolojilerinin kurumsal bilgi ve belgelerin geçmiştenden çok daha etkili bir şekilde yönetmesine imkân vermektedir.

Bununla birlikte, elektronik belgeleri muhafaza etmek, bilinen klasik taşıyıcılara göre daha maliyetlidir. Aynı zamanda elektronik belgeleri ilk üretildiği gibi özgün şekilde korumanın güçlüğü, teknolojiye bağımlılıktan dolayı kırılabilir yapıları, dış müdahalelere karşı risk barındırmaları, tüm bunların ötesinde yazılım ve donanım eskidikçe yenisiyle değiştirilmesinde çeşitli dezavantajların yaşanabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır (Arısoy, 2018, ss. 79-80). Bu ihtimal; elektronik ortamda üretilen, yönetilen ve arşivlenen belgelerin zaman içerisinde erişilemez veya okunamaz hale gelmesi ile ilgili risklerin fiziksel ortama göre daha fazla olduğu görüşünü de açığa çıkarmaktadır (Yalçınkaya, 2017, s. 224).

3.2. E-Belgelerin Yapısal Özelliklerine Dayalı Nitelendirmeler

Elektronik belgelerin diğer bilgi taşıyıcılarına göre öne çıkan en belirgin özelliği, kayıt ortamının analog bir sistemin değil, iletişim teknolojilerinin ürünü olarak sanal ortamda soyut bir nesne şeklinde var olmasıdır. Buna bağlı olarak bir elektronik araç vasıtasıyla sayısal ortamda üretilen, gönderilip alınabilen ve depolanan kayıt olarak tanımlanabilen elektronik belgeler (Çiçek, 2011, s. 89), kırılabilir yapılarından dolayı bir kâğıt belgeye göre farklı yapısal özelliklere sahiptir. Bu yapısal özelliklerden delil değeri bakımından öne çıkan ise e-imza gibi bir bileşeni barındırmasıdır. Belge, kimlik doğrulamak için başka bir elektronik veri ile bağlantı kurar. Belgenin özgünlüğü ve kimlik doğrulaması ancak bu şekilde sağlanır. Kâğıt belgede kimlik tespit aracı somut bir varlık olarak belge üzerindedir. Elektronik belgelerin kayıt ortamı ve kayıt şekli, kaynak kodları aracılığıyla oluşturulmuş bir yazılım ürünüdür. Ancak kaydedildiği formatta ve uygun yazılımla donanımsal araçlar vasıtasıyla kullanılabilir. Örnek olarak verilen bu yapısal özellik farklılıkları daha da çeşitlendirilebilir.

Bu yapısal özelliklerinden dolayı elektronik taşıyıcılarla ilgili olarak farklı nitelendirme yaklaşımlarının bulunduğu görülmektedir (Çiçek, 2011, s. 90). Elektronik belge yönetimi

çalışmalarında belge daha çok arşivcilik, diplomatik ve belge yönetimi disiplini göz önünde bulundurularak nitelenir. Hukuk ve bürokraside ise delil değerine sahip olması öne çıkar. Haliyle, hukuk ve hukuki güvenilirlik açısından elektronik belgenin kimlik tespiti ve orijinalliği önemliken, belge yönetimi çalışmalarında otantiklikle birlikte belgenin içerik, format ve organik bağ itibarıyla üretildiği fonksiyona ait işlemlerin delili olma özelliği öne çıkmaktadır. Bu nedenle klasik belge yaklaşımlarına dayanan hukuki, diplomatik ve tarihi analizlerin elektronik belgeler için tek başına yeterli olmayacağı düşünülmektedir (Sağlık, 2021b, s. 37).

Diplomatik biliminin elektronik belgelerin anlaşılmasına çeşitli bakımlardan katkısı olmuştur. Belgelerin yazılı/dokümanter özelliklerinin oluşma sürecini yüzyıllar boyunca ayrıntılı çalışmalarla anlama gayreti, e-belgeler için yeni nitelermelerin geliştirilmesine yardım etmiştir. Önceden beri teorik fikirlere dayalı olarak açıklanan hususiyetler, bir belgenin özneliklerinin neler olması gerektiğini ortaya koymuştur (Duranti, 2001, s. 44). Diplomatik bilimi, belgenin türe özel karakteristiği olan öznelikleri dokümanter yapısında sahip olduğu form hususiyetlerinde barındırıp barındırmadığını değerlendirir. Bunu yaparken taşıyıcı ortam, içerik, belgedeki işlem ve kişiler, arşivsel bağ, üstveriler ve kontekst gibi özellikleri de kritik eder. Fakat bir e-belge için bu kritiğin yeterli olmadığı görülür. Tüm bunlara ek olarak e-imza, e-mühür, kullanılan donanım ve yazılımların özellikleri, log kayıtları, denetim günlükleri ve veritabanı kayıtları gibi yapısal özelliklerin de incelenmesi gerekmektedir (Çiçek, 2011, s. 97; Sağlık, 2021b, s. 37). Bu özellikler, e-belgeler arşiv malzemesi olduğunda yeni tanımlama alanları olarak ortaya çıkacaktır.

E-imza ve e-mühür gibi teknolojiler, elektronik belgelerin orijinalliğini ve bağlamını korumak için önem taşımaktadır. Bu yapısal özelliklerle birlikte belgelerin delil değerini niteleyen güvenilirlik, özgünlük, bütünlük ve tanımlanabilirlik gibi birtakım öznelikler de aranmaktadır. Modern belgelerin diplomatiği konusunda çalışmaları bulunan Luciana Duranti'ye göre bu öznelikler, eski Roma Hukuku bağlamında geliştirilmiş, daha sonra diplomatik ve arşiv bilimine entegre edilmiştir (Duranti, 2001, s. 46). *Güvenirlilik*, belgenin hakkında olduğu gerçekleri savunabilmesi olarak tanımlanmaktadır (örneğin, belgenin içerik olarak itimat edilebilir olması). *Özgünlük*, belgenin iddia edildiği hususiyette olması ve oluşturulduğu günden beri zarar görmemiş veya bozulmamış olmasıdır (örneğin, belgenin belge olarak itimat edilebilir olması). Kısaca elektronik belgelerin gerçekliği/özgünlüğü daimi bir yenileme ve periyodik taşıma ile sağlanmaktadır.

Bir kaydın elektronik belge niteliği kazanabilmesi için, barındırması gereken bileşenlerin birbirleriyle tutarlılık arz ederek bir arada bulunması gerekmektedir. Elektronik belge üretim safhasında bu bileşenlerden birinin eksik olması, elektronik belgenin geçerliliğini ve güvenilirliğini büyük oranda tehlikeye düşürdüğüne işaret edilmektedir. Duranti (2001, ss. 43-44), bir elektronik belgenin geleneksel karşılığı olarak aşağıda belirtilen bileşenlerden oluştuğunu ifade etmiş ve bu bileşenleri şu şekilde açıklamıştır:

- *Ortam* (mesajın fiziksel taşıyıcısı),
- *İçerik* (belgenin taşımak istediği mesaj),
- *Fiziki ve entelektüel şekil* (mesajın iletilmesine izin veren temsil kuralları),
- *Fiil* (belgeyi oluşturan iradenin ifa edilmesi),
- *Belgede kişiler* (işin sahibi sorumlu kurum, yetkili düzenleyici, muhatap),
- *Arşivsel bağ* (her bir belgeyi bir önceki ve bir sonraki belge ile bağlayan ilişki),
- *Bağlam* (belgenin oluşturulduğu hukuki, idari, usulü ve belgesel çerçeve)

Bu belge bileşenlerinin bütünlük içerisinde tutulamamasının yanı sıra taşındığı formatın güncellenememesi, e-imzanın doğrulanamaması ve arşivsel bağın bozulması gibi nedenlerden dolayı e-imzalı belgelerin zaman içerisinde özgünlüğünü koruyamayacağı düşünülmektedir. Arşivsel bağın kopması, saklama süresi sonunda arşive devredilen malzemenin geldiği kaynağın yeteri kadar bilinmemesi ve aidiyet zincirinin kurulamaması anlamına geldiği gibi belgelerin provenansının tehlikeye girmesi de söz konusudur (Çiçek, 2021, s. 49). Bu durum, belgelerin delil değerini tehdit ederek güvenilirliğinden şüphe duyulmasına neden olurken, özgünlük, bütünlük ve kullanılabilirlik gibi birtakım karakteristik özelliklerin bozulabileceği tartışmalarını da gündeme getirmektedir. Bu düşünceler ise belgelerin üretildiği dönemlerde kurumlara ait idari işlemlerin delil değerini kaybetme riskinden kaynaklanmaktadır (Sağlık, 2021a).

Elektronik belgeler, yapısal özelliklerinden dolayı bazı avantajlar sunarken, birtakım risk ve tehditleri de beraberinde getirmiştir. Bu belgelere yönelik en büyük tehdit, yangın ya da doğal afet tehlikesi değil, belgelerin farklı dosya formatlarının hızlı bir şekilde gelişmesine karşın gerekli güncellemelerin yapılamaması ve donanım eksikliğinden dolayı belgelere erişilememesidir. Uzun zamandır tartışılan bu konuyla alakalı olarak -öyle anlaşılıyor ki- e-belgelerin erişilebilirliği ve okunabilirliği ile ilgili süreklilik sağlayacak ulusal bir formata ihtiyaç bulunmaktadır. Bu yapılamadığından elektronik belgeler, teknoloji eskimesi ve fiziksel bozulma nedeniyle tehdit altındadır. Bununla birlikte elektronik belgelerin her bakımdan makineye bağımlı oluşu, teknolojik değişikliklerin hızlı olması ve kırılğan yapıları gibi teknolojinin doğasından kaynaklanan tüm bu faktörler kâğıt belgelere göre farklılık arz eden diğer unsurlardır (Yalçınkaya, 2020, s. 654).

Kısaca yapısal ve içeriksel özellikleri açısından geleneksel belgelere benzeyen elektronik belgeler, bilgi teknolojilerine dayalı üretilme ve kullanılma koşullarından dolayı bağlam açısından farklı özelliklere sahiptir. Bağlam, belgenin üretim yeri, tarihi, sorumlu kuruluş ve onaylama bilgilerinin de olduğu üstverileri ve aralarındaki ilişkiyi ifade eder. Tüm bu unsurlara göre değerlendirildiğinde elektronik bir belgenin delil değerini koruyabilmesi için özgünlük, güvenilirlik, bütünlük, kullanılabilirlik, tanımlanabilirlik, erişilebilirlik, teknolojik

ve yapısal özelliklere sahip olması beklenmektedir. Bu nedenle, tüm bu hususların devamlılığı, e-belgelerin güncel dönemdeki gibi arşiv malzemesiyken de güvenilir olmasını ve delil değerini korumasını sağlayacaktır. Belirtilen bileşenlerden herhangi birinin eksik olması, delil değerini tehdit edeceği gibi entelektüel kontrolü de olumsuz yönde etkileyecektir.

4. Arşivlenen E-Belgelerin Entelektüel Kontrolü

4.1. E-Belgelerin Yapısal Özelliklerinin Entelektüel Kontrol Etkisi

Arşiv biliminin temelindeki çoğu kavramın günümüz teknoloji dünyasında değişime uğradığı bilgisi (Kandur, 1992, s. 317; Aydın, 2010, s. 162; Özdemirci, 2017, s. 229; Langdon, 2014; Bunn, 2016; Grek, 2016, s. 14; Şentürk, 2017, s. 424; Güler, 2020) pek çok kaynakta farklı şekilde ifade edilse de, bu husustaki genel görüş, yeni teknolojilerin uzun zamandır var olan varsayımları ve mevcut pratikleri değiştirdiği ve bu nedenle arşiv uygulamalarının gözden geçirilmesi gerekliliği üzerine olan iddialardır. Makalenin literatür kısmında da ifade edildiği gibi, arşiv alanındaki uzmanlar, çalıştıkları saha itibarıyla dijital dönüşümün farklı yönlerini ele alarak, çeşitli değerlendirmeler yapmışlardır. Fakat tüm bu iddiaların her birinin ayrı ayrı çalışma konusu olması, sahada gerçekçi olarak ele alınıp değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca literatürdeki veriler incelendiğinde, son yıllarda arşivcilerin ve alan uzmanlarının kâğıt belgeler için geliştirilen arşiv teorilerini ve yöntemlerini kullanarak dijital belgeleri değerlendirdiklerini doğrulamaktadır. Gelişen teknolojiler neticesinde iddia edilen bu değerlendirmeler, arşiv uygulamalarının geliştirilmeye ihtiyacı olduğunu gösterse de, bunun nasıl, ne şekilde ve kimlerle yapılacağına dair detaylı bilgiye ihtiyaç vardır. Uygulama şekli ne olursa olsun, arşivlerin değişimle birlikte gelen yeniliklerle yüzleşmeleri gerekmektedir. Öyle ki bazı uzmanların görüşleri “önümüzdeki 30 ila 40 yıl içinde arşivcilerin rollerinin değişeceğini ve arşivcilerin bilgisayar bilimcisi veya yazılım mühendisi olması gerekeceği” yönündedir (Lemieux, 2018, s. 34).

Hızla gelişen dijital çağda elektronik belgelerin ve arşiv uygulamalarının geleceğiyle alakalı belirsizlikler henüz tam manasıyla giderilebilmiş değildir. Google gibi ticari yazılım firmalarının sunduğu alanlar aynı zamanda bulut sistemleri şeklindeki ağ bağlantı depolama imkânları, yarının arşivlerinin önemli ölçüde dört duvar arasına sıkışmış mekânlar olmayacağını bize göstermektedir. Aynı zamanda arşiv malzemesine sahip kurumların da dış kaynaklı hizmet alımlarıyla arşivlerini adı geçen yerlere taşıma ihtimalleri oldukça yüksektir. Bu durum her ne kadar birtakım avantajlar sunsa da, e-arşivlerin düzenleme ve tanımlama usullerine etki edeceği açıktır. Aslında bu endişeler ve etkileme düşünceleri, e-belgeleri güncel dönemde kullanıldığı gibi güncel olmayan arşiv döneminde de kullanabilme isteğinden kaynaklanmaktadır. Çoğu yerde bu düşünce e-belgelerin sürdürülebilirliği ile izah edilmektedir. Her dönem ilk üretildiği gibi aynı özgünlükte bulup kullanma düşüncesi odak noktada yer almaktadır. Böyle bir düşüncenin tabii neticesi olarak elektronik belge yönetimi sistemlerinde üretilip kullanılan

e-belgeler için göz önünde bulundurulacak kriterler arşivlenen e-belgeler için de düşünülmelidir. Bundan dolayı elektronik belge yönetimi uygulamalarında geçerli olan e-belgelerin güvenilirliği ile alakalı nitelermelerin e-arşivler için de kullanılması gerekli görülmüştür. Bu durumun temelinde e-belgelerin çeşitli açılardan yazılıma bağımlı olması, karmaşık bir teknolojik ortamda bulunması ve kırılabilir bir yapıya sahip olması gösterilebilir. Söz konusu bağımlılık, arşiv tanımlama yaklaşımının dijital dünya ile uyuşmadığı (Ranade, 2018, s. 81) görüşünün oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle, tanımlama ile alakalı özellikle yeni teknolojinin kırılabilir yapısından kaynaklanan özgünlük, tamlık, bütünlük ve güvenilirlik gibi yeni tanımlama alanlarının açıldığı görülürken, düzenleme için dosya içeriğine erişmek, dosya yapısını ve bağlamını analiz etmek, kaydetmek ve uygun entelektüel düzenlemeyi belirlemek için çeşitli yazılım araçlarının gerekli olacağı kanaati genel kabul görmektedir.

Her ne kadar özellikle düzenleme için yeni yazılım araçları gerektiği kabul edilse de, e-belge hiyerarşisini (TSE 13298, 2015) temin edecek bir takım arşiv prensipleri göz ardı edilmemelidir. Çünkü dijital çağda düzenleme için birçok yöntem mümkünken provenans ve orijinal düzene saygı, belgelerin güvenilirliğini (güvenilirlik ve özgünlük) korumak için önemli kavramlar olmaya devam etmektedir. Belgeyi oluşturanlar, erişimi kolaylaştırmak için onları çeşitli şekillerde düzenleyebilir. Örneğin, e-posta mesajlarının listeleri alıcı, gönderen veya tarihe göre sıralanabilir veya arama terimlerine göre filtrelenebilir, Google Drive bulut tabanlı bir dosya yönetim konsolunda depolanan bir belge, birden çok kullanıcıyla ilişkilendirilebilir veya bunlar tarafından oluşturulabilir ve her kullanıcı bu belgeyi farklı klasörlerle ilişkilendirmiş olabilir. Depolama sistemi üstverileri kullanılarak izlenen bu ilişkiler, dosyalar indirildiğinde genellikle kaybolur veya yalnızca özel uygulama ve programlama arabirimleri (Archival Information Package (AIP): Arşivsel Bilgi Paketi) aracılığıyla kullanılabilir. Böylelikle belgeyi üretenler de dâhil olmak üzere kullanıcılar genellikle belgeyi üretenin orijinal düzeninin ötesinde belgeler arasında başka ilişkiler de görür. Geleneksel arşivlerde, kullanıcılardan orijinal düzen ekseninde gezinmeleri ve bu ilişkileri ortaya çıkarmaları beklenirken, düzenlemenin fiziksel değil de sanal olduğu dijital çağda, bu ilişkileri keşfetmek için çeşitli üstveri elemanları kullanmak gerekmektedir (Michetti vd., 2019, s. 157).

Teknolojik değişimin düzenlemenin ve tanımlamanın farklılaşan kullanım kalıpları üzerindeki etkisinin dikkate alınması gerektiğini savunan John Langdon (2016), “arşivciliğin teknolojinin yarattığı değişimlerden etkilenmesinin kaçınılmaz olduğunu” ifade ederken, bu durum, birden fazla tanımlama standardının nasıl bir arada var olabileceğine ve her birinin ne gibi faydalar sağlayacağına dair oluşan soruları ve endişeleri de gündeme getirmiştir. Bu soruları değerlendirirken, geleneksel malzeme için kullanılan standartların dijital materyale ne kadar uygulanabilir olduğuna ve sektörün dışından gelen standartların elektronik belgelerin yönetimi ve bunlara erişim için avantaj sağlayıp sağlamadığının değerlendirmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Çünkü standartlar nicelik olarak arttıkça karmaşıklığın artması gibi, bu standartlara

uygulanacak teknik beceriler ve elimizdeki arşiv rezervini yönetmek için kullandığımız yazılım sistemleri de artacaktır. Bu artış aynı zamanda kuruluşlar arasındaki tanımlama farklılıklarının artmasına da neden olacaktır.

Kâğıt belgelerle karşılaştırıldığında, elektronik belgeler ve içerdikleri bilgileri araştırmacı ile buluştururken, doğru erişim kanalları belirlemedeki zorlukları aşmak için tanımlama alanlarının arttırılması gerektiği düşünülmektedir (Peterson, 2006). Örneğin günümüzde kullanıcı profiline çeşitlenmesi sebebiyle, arşiv kataloglarının Türkçe bilmeyen araştırmacılar için de erişilir kılınabilmesi ve en önemlisi yurt dışındaki toplu kataloglarda yer alabilmesi için, konuya dayalı anahtar kelimelerin bugün yaygın kullanım alanı bulan İngilizce gibi yabancı bir dilde de girilmesi önem teşkil etmektedir (Tanatar-Baruh, 2015, s. 378). Bir diğer husus ise e-belgelerle birlikte arşivcilerin yetkinliklerinin yüksek oranda geleneksel (fiziksel) belgeleri kapsamı münasebetiyle tanımlama işlemi için gerekli alanların standart olarak arşivci ile birlikte yazılımcı tarafından belirlenmesidir. Yani tanımlama işlemi için arşivci ile birlikte yazılımcıyı da görmek olağan hale gelmiştir. Belirtilen konuyla ilişkili olarak bazı uzmanların görüşü, bu yöndeki uygulamalara ilişkin sorunları arşivciler ve belge yöneticileri ile birlikte yazılımcı ve veri tabanı uzmanı gibi otoritelerin çözebileceği yönündedir (Sağlık, 2021a, s. 134). Bu durum tanımlama ve tasnif gibi süreçlerin bir yazılımcı ile ne ölçüde başarı getireceğine işaret etmektedir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte entelektüel kontrol kavramının yeni teknoloji ortamında nasıl geliştiği de tartışma konusu olmuştur. Entelektüel kontrol, belgelerin nitelenmesini, kaynağını, düzenlenmesini, kapsamını ve bilgi içeriğini belgeleyerek arşiv malzemesi üzerindeki kontrolünü ifade etmektedir. Değişen teknoloji ve bilgi ortamının arşivlerin entelektüel kontrolünü etkilemesinin muhtemel olduğu görüşünü savunan Linfang Niu (2014), bugün hem toplu kontrol (fon) hem de belgelerin belge düzeyinde kontrolünün mümkün olmasıyla geçmişte var olmayan yeni özellikleri beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. E-belgelerin entelektüel kontrolünün sağlanarak delil değerinin ortaya çıkarılıp süreklilik arz etmesi, tanımlama ve kimliklendirme gibi uygulamalarla birlikte arşivsel bağın açığa çıkarılması ile ilişkilidir. Bu ilişki, orijinal düzen korunup provenansın tesis edilmesi, böylece arşivsel bağın açığa çıkarılmasıyla mümkün olabilir.

Bu alanda yapılan çalışmaların sayısının az olması, referans alınabilecek çok fazla çalışmanın bulunmaması ve tecrübe/deneyim eksikliği arşiv malzemesinin düzenlenmesine ve tanımlanmasına yönelik sorunları aşmada yetersizlikler olarak değerlendirilebilir. Ayrıca çoğu yerde arşiv malzemelerinin tanımlanması tam anlamıyla henüz yapılandırılmamışken, elektronik olanların gerektiği gibi tanımlanmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak bilinmesi gereken önemli hususlardan biri, elektronik arşiv malzemesine ilişkin alt yapılar oluşturulurken, sistemin kurulum aşamasında düzenleme ve tanımlamaya ilişkin kurallar baştan belirlenmeli, hatta bir ya da birkaç tanımlama standardı referans olarak açıklanmalıdır.

4.2. Elektronik Belgelerin Provenans ve Orijinal Düzen Anlayışına Etkisi

Provenans ve orijinal düzen, belgelerin üretildiği kaynağı belirleyip, arşivsel bağını açıklamak için kullanılan prensiplerdendir. Provenans, bir belge grubunun doğduğu kaynağı tespit edip fon, seri ve dosyayı ilişkilendirirken, diğer fonların bu gruptan ayrılmasını sağlar. Orijinal düzen ise işin yürütüldüğü esnada belgelerin nasıl düzenlendiğini ve bunlar arasındaki ilişkileri ortaya koyar. Bir koleksiyonu kontrol altına alıp yönetebilmek için onun tam olarak nereden, hangi kaynaktan doğduğunu, hangi amaçla, kimin ne için, ne zaman, nasıl kullandığını ve bulunduğu yere nasıl geldiğini bilmek gerekir. Bu tür bilgileri elde edebilmek ise koleksiyonu meydana getiren belgelerin bileşenleriyle birlikte tam olması, doğduğu iş bağlamında paydaş diğer belgelerle dosya bütünlüğü oluşturması, bu dosyanın ait olduğu seride bulunması gibi arşivsel bağın kurulması ile mümkün olur. Aynı zamanda konu veya vaka bağlamında gruplandırılan belgeler, bütünlüğü bozulmadan ve farklı kaynaklardan gelen belgelerle karıştırılmadan tutulabildiği ölçüde belirtilen hiyerarşi sağlanabilir.

Teknoloji, geleneksel yaklaşımları geliştirmek için yeni teknikler sunsa da provenans ve orijinal düzene saygı ilkeleri günümüzde de belgelerin güvenilirliğini korumak için önemli kavramlar olmaya devam etmektedir. Ancak son yıllarda belgelerin oluşturulma ve kullanılma şeklini yeniden yapılandıran bilgi ve iletişim teknolojilerinin değişkenliği, bugün söz konusunu ilkelerin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik olan endişelerin yeni olmadığını, aslında “1960’lı yıllarda bilgisayar kavramının yaygınlaşmasıyla birlikte” (Yalçınkaya, 2020, s. 537) üzerinde düşünülen konular olduğunu göstermiştir. Örneğin Hugy Taylor, 1987’de o günkü koşullar ışığında yeni bilgi toplumu, otomasyon, teknolojinin arşiv malzemesi ve mesleği üzerindeki etkisiyle birlikte arşiv alanında bir paradigma değişikliğinden bahsederken, teknoloji neticesinde ortaya çıkacak olan yeni belgelerin birtakım hususiyetlerine dikkat çekerek, geleneksel uygulamaların yeniden yorumlanmasını tavsiye etmiştir.

Bunların yanı sıra elektronik belgeleri yönetmenin klasik belge yönetim anlayışından farklılıklar gerektirdiğini savunan uzmanların çoğunlukta olduğu görülse de, provenansın her şartta ve her tür malzeme için uygulanması gerektiğine dikkat çekenler de bulunmaktadır (Bu. Şentürk, kişisel iletişim, 02 Aralık, 2019). Ancak elektronik ortamdaki bir belgenin provenansını belirlemenin kâğıt bir belgeden daha zor olduğunu savunan ifadelerle karşılaşmak da mümkündür. Örneğin Zhang (2014, s. 62), arşiv belgelerinin dijitalleştirildiği ve çevrimiçi erişime sunulduğu durumlarda provenans ve orijinal düzenin her zaman uygulanabilir görünmediğini ifade etmiştir.

Kâğıt belgelerde, belgenin işlem gördüğü iş, bulunduğu dosya, ait olduğu fonksiyon, fonksiyonun sahibi birim ve kurum arasındaki bağlantıyı korumak şeklinde olan provenans ilkesi eğer elektronik belgeler için düşünülecekse, belge hiyerarşisini korumak şeklindeki prensibe uyularak bu düşünce EBYS’lerde bir şekilde muhafaza edilmeye çalışılmaktadır (TSE 13298). Provenans prensibine göre dosyalama, elektronik arşivlerin bütünlüğünü sağlayarak

belgelerin delil değerinin korunmasına yardımcı olur. Buradaki delil değeri, belgeler arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak şartıyla her bir belgeyi kendinden önceki ve sonraki belgeye bağlayan bileşen olan arşivsel bağın kurulmasıyla elde edilmektedir. Elektronik arşivlerin harmanlanması için belgeler arasındaki organik ilişkiyi sürdürmek de son derecede önemlidir. Bu nedenle provenans kavramının arşivcilikte diğer disiplinlere (bilgi organizasyonu, bilgisayar bilimi, hukuk vb.) ulaşarak özgünlük ve güvenilirliğin garanti edilmesi için disiplinler arası diyalogun ve etkileşimin teşvik edilerek yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ayrıca farklı provenans yaklaşımına sahip başka disiplinler (müzeler), elektronik ortamda güveni belirlemek için çok benzer bir hedefle kendi kavramlarını oluşturmaktadırlar. Bu disiplinler, provenans kavramına ilişkin farklı bakış açılarına sahip olsalar da, aralarındaki ortak amaç, özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin artan kullanımı nedeniyle güvenilirliğin belirlenmesindeki rolünü arttırmıştır (Tognoli ve Chaves-Guimarães, 2019, s. 566).

Bilgi teknolojisinin kullanımı belge oluşturmanın temel amacını değiştirmese de (örneğin bir işlemin gerçekleştiğini belgelemek gibi), orijinal düzen kavramını ve bunun nasıl ifade edildiğini zorlu bir sınamaya tabi tutmaktadır. Elektronik belgeler, fiziksel bir görünüme sahip olmadıkları gibi somut bir varlık olarak tek bir yerde konumlandırılmaları da gerekmez. Aynı anda farklı fonksiyon ve dosya ile ilişkilendirilebilir, varlık olarak da buralarda bulunabilirler. Bu durumda şöyle bir kanaat yanlıcı olmasa gerek: Dijital ortamdaki düzenleme, belgeler arasındaki ilişkilerin temsili bir görünümüdür. Belgelerin bir “klasör” veya “dosya” içindeki düzeni sadece simgesel bir görünümünden ibarettir. Diğer taraftan, dijital belge verilerinin kendileri ise sabit disklerde veya diğer depolama ortamlarında bu şekilde organize edilmemiş olabilir. Orijinal düzen ilkesi, bir dosyadaki somut bir belge üzerinden hareketle kurgulandığından, bu durumda adı geçen ilkenin elektronik belgeler için yeniden yorumlanması gerektiği gerçeğiyle karşılaşılacaktır.

Dosya planı gibi bir sınıflandırma şemasına uygun olarak düzenlenen kâğıt belgelerin dosyalanmasında onun işlem gördüğü konuya ilişkin bağlamsal yönler önemlidir. Fiziksel olarak tek bir belge varlığından söz edildiğinde, belge yönetiminin organik bağ ve dosyada bütünlük prensiplerini bilenler için bu oldukça kolay işleyen bir süreçtir. Fakat kolay kopya edilebilir ve taşınabilir özelliğinden dolayı elektronik belgeler için bu işlem güncel uygulamalarda yer yer çok gerekli görülmemektedir. Diğer bir husus ise bu belgelerin önceden tanımlanmış üstveri alanlarıyla kolaylıkla erişilip kullanıldığı bahane edilerek bir dosya ile ilişkilendirmenin önemini yitirdiği düşüncesidir. Bu düşünce, e-belgelerin böyle bir düzenleme ve indekslemeye ihtiyacı yokmuş gibi bir kanaatin oluşmasına sebep olmaktadır. Oysa gerek belgenin yaşam döngüsü safhaları gerekse özellikle e-arşiv boyutu gündeme geldiğinde, orijinal düzeni korumanın isteğe bağlı bir işlem değil, bilakis öncelikli prensiplerden biri olduğu görülmektedir. Bu nedenle burada değişen, ilke değildir. Orijinal düzen her zaman belgelerin belgesel ilişkilerini korumak anlamına geldiğinden, değişen onun uygulanmasıdır. Elektronik belgeler için ilkenin uygulanması, giderek bu ilişkilerin açıklanacağı yer olan veri dizinlerinin korunmasını sağlamak anlamına gelecektir (MacNeil, 1994, s. 10).

Yapısal özelliklerinden dolayı dijital çağda değişen belgelerin geleneksel arşiv uygulamalarını etkilediği görülsede, provenans ve orijinal düzene saygı prensipleri, belgelerin güvenilirliğini ve özgünlüğünü korumak için hâlâ önemli kavramlar olmaya devam etmektedir. Haliyle, dijital verilerin gerçekliğini koruyabilmek için provenans ve orijinal düzene saygı ilkelerini korumak her zamankinden daha önemli olacaktır (Grau, 2021). Çünkü e-belgenin ilk üretildiği ve dosyalandığı yapı ile en son kullanıldığı sıra birbirinden farklı olabilir. Bu durumda bize, arşivin zaman içinde nasıl şekillendiği hakkındaki bilgiyi ancak provenans verebilir. Görüldüğü üzere arşiv düzenlemesinin temel kavramlarından olan provenans ile ilgili çeşitli görüşler bulunsa da, fiziksel belgelerde olduğu gibi arşivlenen elektronik belgeler için de hâlâ göz önünde bulundurulması gereken bir prensiptir. Aynı zamanda bu prensip belgelerin sahipliğinin ispatına katkı sağlayan bir düzen olmaya devam etmektedir. Muhakkak teknolojik koşullardan dolayı provenansın yapısının yeniden tanımlanması gerekecektir. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken husus, provenansın her türlü kurumsal bilgi taşıyıcı araçlar için üretildiği kaynakla ilişkilerinin kurulmasında doğrusal bir yapı arz etmesidir.

SONUÇ

Dijital çağda kullanılmaya başlayan elektronik belgelerin yapısal özelliklerinin “orijinal düzen” gibi geleneksel arşiv prensiplerini etkilediği birçok uzmanın ortak görüşüdür. Teknoloji kaynaklı değişken ve kırılmalı yapıları bu belgelerin en önemli yapısal özellikleri olurken, diğer taraftan çeşitli riskler de barındırmaktadır. Bu çalışmada, e-belgelerin bu tarz risklerinin arşiv prensiplerine etkileri incelenmiş ve fiziksel olanlardan farklı hususiyetlerinin açıklanmasına gayret edilmiştir.

E-belgelerin taşıyıcı ortamın uzun vadede güvensizliği, arşiv uygulamalarında karşılaşılabilecek öne çıkan güçlüklerden biridir. Bu durum e-belgelerin değişken yapılarından dolayı güvenilirlik ve sürdürülebilirlikle alakalı kaygılara sebep olmaktadır. Çünkü elektronik bir belgenin kâğıt belgeye göre farklı yönlerinin tanımlanması gerekir. Teknik ve teknolojik hususiyetlere sahip bu belgelerin arşiv malzemesi olduğu dönemde özgünlüklerinin korunması önemlidir. Erişilebilir şekilde tutulması kadar ilk üretildiği gibi bütünlüğünün korunarak özgünlüğünün devam ettirilebilmesi gerekir. Makalede bu durumun, belgenin özgünlüğü ve formatı ile alakalı bilgilerin açığa çıkarılması ve kullanılabilir şekilde yapılandırılmasıyla sağlanabileceği görülmüştür. Bu nedenle arşive intikal etmiş olan malzemenin e-imza, zaman damgası, taşıyıcı ortam, format, boyut ve oluşturulma tarihi gibi yeni bilgiler mutlaka üstveri alanlarında yer almalıdır. Bu argümanlar, e-belgelerin uzun süre saklanmaları sürecinde güvenilirliğinin tesisi için kullanılacaktır.

Üretilmesinden düzenleyenin kimlik tespitine, dağıtım ve kullanılmasından dosyalama ve arşivlenmesine kadar e-belgeler birçok yönüyle kâğıt gibi fiziksel taşıyıcılardan farklılık arz eder. Bu farklılıklar, onlarla ilgili yeni nitelendirme alanlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kâğıt

belgelere göre farklı tanımlama alanları olarak değerlendirilen bu nitelermeler, arşiv malzemesi oldukları dönemde hem arşivciler hem de araştırmacı gibi bilgi kullanıcıları tarafından bilinmesi gereken özellikler olarak görülmüştür. Bir kâğıt belge, görüldüğü haliyle organik bağ bakımından bulunduğu dosya, ait olduğu iş, doğduğu fonksiyon ve işin sahibi kişi ve birim ilişkisi ağına açığa çıkarıp hem içerik hem de form özellikleri itibariyle tanımlanırken, elektronik belgeler için bunlar yeterli gelmemektedir. Bir e-belge için belge hiyerarşisinin sağlandığı, e-imzanın varlığı korunarak delil değerinin muhafaza edildiği, teknolojik göçün doğru zamanda doğru araçlarla yapılarak bütünlüğün ve erişilebilirliğin mümkün olduğu gösterilmelidir.

Bunun bir yolunun, arşivciliğin geleneksel prensiplerinden olan provenans uygulamasının elektronik belgeler için de düşünülmesiyle sağlanabileceği görülmüştür. Çünkü e-belgeler hızlı çoğaltılabilir ve nakledilebilir özelliklerinden dolayı aynı anda farklı fonksiyonlar kapsamında işlem görüp çeşitli dosyalarla ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda sağlıklı bir uygulama kurgusu geliştirilemezse var olduğu bir fonksiyon ve işin dışında alakasız yerlerde de barınabilmektedirler. Bu olumsuz durum, organik bağın kopması ve arşivsel düzenin sağlanamaması riskini getirmektedir. Başka bir deyişle, her zaman belirli bir köken kurumuna atfedilemez veya belirli bir arşive ve belirli bir kayıt grubuna atanamaz hale gelebilmektedirler. Haliyle dijital verilerin güvenilirliğini ve gerçekliğini koruyabilmek için, provenans ve orijinal düzene saygı ilkelerini korumak her zamankinden daha hassas bir durum olmaktadır. Bununla birlikte, elektronik iletim açısından, provenans ilkesinin önemini kaybetmekten ziyade daha da önem kazandığı görülmüştür. Provenans, arşiv biliminde yalnızca bir ilke olarak değil, aynı zamanda arşiv çalışmalarına yol gösterici kılavuz olarak kabul edilmelidir.

Arşiv mesleğine özgün bir karakter verdiği düşünülen provenans ve orijinal düzenin, e-belgelerle birlikte önemini kaybedeceğini düşünenlerin çok da haklı olmadıkları bu yazı ile anlaşılmıştır. Söz konusu iki prensibin arşivlenen e-belgelerin düzenlenmesi ve tanımlanması sırasında hâlâ önemli bir yol gösterici olacağına dair görüşler de yadsınmayacak kadar çoktur. Provenans ilkesi, elektronik belgelerin orijinal düzeninin korunmasını sağlar. Böylece arşiv malzemesi olmuş elektronik belgelerin kaynak bilgilerinin eksiksiz olarak devredilmesi mümkün olabilir.

E-belgelerin düzenlenmesi ve tanımlanması sürecinde geleneksel arşiv prensiplerinin yok sayılması yerine yeni yorumlar katılarak kullanılması gerektiği görülmüştür. Bu nedenle dijital geçişin, gelenekten kopmak şeklinde bir tehdit değil arşivcilik mesleğine ait ilkelerin gözden geçirilmesi ve yorumlanıp daha da geliştirilmesi için çeşitli fırsatlar sunduğunu bilmek gerekir. Elektronik bir belgenin teknolojik imkânlar neticesinde kullanılabilen, iletilebilen ve tanımlanabilen veriler olduğunun anlaşılması, aynı zamanda elektronik arşivlerin gelişmesi, erişim ve kullanımı için yeni olanakların keşfedilmesine de imkân tanıyacaktır. Çalışma sonucunda, dijitalleşme ile birlikte geleneksel arşivcilik yaklaşımlarının yeniden yorumlandığı görülmüştür. Arşivlenen elektronik belgelerin, bilgi taşıyıcı özellikleri, kayıt ortamları ve formatları, bilgi güvenliği ve uzun süre orijinal kalmakla ve delil değerini muhafaza etmekle

ilgili kırılğan bir yapıya sahip olmalarından dolayı bunların entelektüel kontrolünde geleneksel uygulamaların yeterli olmadığı anlaşılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- A.Ç.A., N.Ç.; Veri Toplama- A.Ç.A., N.Ç.; Veri Analizi/Yorumlama- A.Ç.A., N.Ç.; Yazı Taslağı- A.Ç.A., N.Ç.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- A.Ç.A., N.Ç.; Son Onay ve Sorumluluk- A.Ç.A., N.Ç.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- A.Ç.A., N.Ç.; Data Acquisition- A.Ç.A., N.Ç.; Data Analysis/ Interpretation- A.Ç.A., N.Ç.; Drafting Manuscript- A.Ç.A., N.Ç.; Critical Revision of Manuscript- A.Ç.A., N.Ç.; Final Approval and Accountability A.Ç.A., N.Ç.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Arısoy, Y.E. (2018). *Türkiye’de elektronik belge yönetiminde milli arşiv politikalarının geliştirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Aydın, C. (2010). *Elektronik belgelerin arşivlenmesi ve erişim*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bak, G. (2016). Not meta just data: Redefining content and metadata in archival theory and practice. *Journal of Archival Organization*, 13, 2-18. doi: 10.1080/15332748.2017.1413974
- Brown, C. (Ed.). (2018). *Archival futures*. C.Facet Publishing.
- Brunton, P., Tim R. (1993). Arrangement and description. J. Ellis (Ed.), *Keeping archives* içinde (ss. 207-221). Thorpe.
- Bunn, J. (2016). Archival description and automation: A brief history of going digital. *Archives and Records*, 37(1), 65-78.
- Çiçek, N. (2003). *Kamu yönetiminde üretilen belgelerin form özelliklerinin incelenmesi ve arşivcilik açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Çiçek, N. (2011). Elektronik belgelerin diplomatik analizi ve arşivsel bağın kurulmasındaki önemi: Türkiye’deki uygulamalar ışığında bir inceleme. *Bilgi Dünyası*, 12(1), 87-104.
- Çiçek, N. (2021). Türkiye’de elektronik belgelerin geleceği için ulusal strateji ihtiyacı: Literatür ışığında bir inceleme. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 15, 33-57. <http://doi.org/10.26650/bba.2021.15.02>
- Dearstyne, B.W. (2001). *Arşivsel girişim: Modern arşivcilik ilkeleri, uygulamaları ve yönetim teknikleri*. M. Akbulut, O. İcimsoy (Çev.). [yayl. y.]. (Orijinali 1993’te yayımlanmıştır).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı. (2019). *2020–2024 dönemi stratejik plan*. Ankara. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/raporlar/DAB20202024SP.pdf>

- Dryden, J. E. (1995). Archival description of electronic records: An examination of current practices. *Archivaria*, 40, 99-108.
- Duranti, L. (2001). The impact of digital technology on archival science. *Archival Science*, 1(1), 39-55.
- Grau, B. (2021). Das provenienzprinzip im zeitalter der elektronischen verwaltungsarbeit. *Archivalische Zeitschrift*, 97, 53-69.
- Güler, C. (2020). *Elektronik belgelerin inhası: Teori ve uygulama*. Hiperlink Yayınları.
- Gülmez-Saydam, S. A. (2018). *SALT araştırmadaki Mustafa Şemsettin Şeniz Arşivi'nin sayısallaştırılması ve kataloglaması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Hamill, L. (2017). *Archival arrangement and description: Analog to digital*. Rowman ve Littlefield.
- Kandur, H. (1992). *The management of electronic records* [Doctoral thesis]. University College.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel Yayınları.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler* (26. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keitel, C. (2018). *Zwölf Wege ins Archiv: Umriss einer offenen und praktischen Archivwissenschaft*. Steiner.
- Langdon, J. (2016). Describing the digital: the archival cataloguing of born-digital personal papers. *Archives and Records*, 37(1), 37-52.
- Lemieux, V. (2018). The future of archives as networked, decentralised, autonomous and global. C. Brown (Ed.). *Archival Futures* içinde (ss. 33-44), Facet Publishing.
- MacNeil, H. (1994). Archival theory and practice: Between two paradigms. *Archivaria*, 37, Spring, 6-20.
- MacNeil, H. (1995). Metadata strategies and archival description: Comparing apples to oranges. *Archivaria*, 39, 22-32.
- Michael, M., Thomas D., Gollins T. (2018). Artificial fibers-the implications of the digital for archival access. *Front Digit Humanit*, 5(20), 1-9. doi: 10.3389/fdigh.2018.00020.
- Michetti, G. vd. (2019). Intellectual control. L. Duranti ve C. Rogers (Eds.), *Trusting Records in the Cloud* içinde (ss. 155-180), London [Londra]: Facet Publishing.
- Niu, J. (2014). Archival intellectual control in the digital age. *Journal of Archival Organization*, 12(3-4), 186-197.
- Odabaş, H. (2018). Arşiv kataloglarında standartlaşma sorunları: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü çevrimiçi arşiv kataloğu. E. Bitri, H. S. Keseroğlu (Ed.), *Bilgi ve Belge Yönetimi alanında bilgiye erişim/kataloglama sorunları sempozyumu bildiriler* içinde (ss. 419-439). Hiperlink Yayınları.
- Özdemir, F. ve Akdoğan, Z. (Ed.). (2017). *Bilgi sistemleri ve bilişim yönetimi: beklentiler ve yeni yaklaşımlar*. Ankara.
- Özdemir, L. (2017). İngiliz Milli Arşivinin yeni stratejilerinin gözden geçirilmesi: Yenilikçi arşiv modeli. *E-Beyas: Bilgi sistemleri ve bilişim yönetimi: Beklentiler ve yeni yaklaşımlar* içinde (ss. 47-55). Ankara Üniversitesi.
- Özdemirci, F. (1999). Teknolojik gelişmelerin belge yönetimine etkisi ve arşivler. *Türk Kütüphaneciliği*, 13(1), 50-57.
- Özdemirci, F. (2017). Belge ve arşiv yönetiminde yeni ufuklar ve kuramsal yaklaşımlar. B. Yılmaz vd. (Ed.), *Bilgi ve belge yönetimi kuramsal yaklaşımlar* içinde (ss. 219-232). Hiperlink Yayınları.
- Özdemirci, F., Özel, N., Çakmak, T., Akdoğan, Z. ve Yalçınkaya, B. (Ed.). (2016). *Kurumsal belleklerin geleceği: dijitalleştirme-elektronik arşiv-elektronik belge yönetimi*. Ankara.
- Peterson, T. H. (1984). Archival principles and records of the new technology. *The American Archivist*, 47(4), 383-393.

- Pitti, D. V. (2006). Technology and the transformation of archival description. *Journal of Archival Organization*, 3(2-3), 9-22.
- Ranade, S. (2018). Access technologies for the disruptive digital archive. C. Brown (Ed.) *Arcival futures* içinde (ss. 79-97). Facet Publishing.
- Sağlık Ö. (2021). *Elektronik belge yönetimi uygulamalarındaki koşullar ışığında e-imzalı belgelerin delil değerinin arşivsel güvenilirlik açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Sağlık, Ö. (2021). Arşivlenen elektronik belgelerin güvenilirliğini tehdit eden riskler: Teknolojik koşullar açısından bir inceleme. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 16, 29-47. doi: 10.26650/bba.2021.16.993556.
- Schellenberg, T.R. (1993). *Arşiv İdaresi* (N. İlemin, Çev.). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı.
- Şentürk, B. (2017). Provenans ve orijinal düzene saygı prensiplerinin arşiv malzemesinin düzenlenmesi ve tanımlanması açısından gerekliliği. B. Yılmaz vd. (Ed.), *Bilgi ve Belge Yönetimi kurumsal yaklaşımlar* içinde (ss. 413-426). Hiperlink Yayınları.
- Şentürk, B. (2019). Arşivsel tanımlama: Arşivi görünür kılmamanın vazgeçilmez unsuru. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 11, 60-71.
- Tanatar Baruh, L. (2015). Türkiye’de özel arşivlerin oluşumu üzerine bazı düşünceler. İ. Keskin, Ş. N. Somer, N. Oğuz (Ed.), *İsmet Binark Armağanı* içinde (ss. 371-382). Türk Edebiyat Vakfı Yayınları.
- Taylor, H. (1987). Transformation in the archives: Technological adjustment or paradigm shift? *Archivaria*, 25, 12-28.
- The National Archives. (TNA). (2017). *Digital cataloguing practices at The National Archives*. <https://cdn.nationalarchives.gov.uk/documents/digital-cataloguing-practices-march-2017.pdf>.
- The National Archives. (TNA). (2017). *Digital strategy 2017-2019*. <https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/the-national-archivesdigitalstrategy-201719.pdf>.
- Tognoli, N. B. ve Chaves-Guimarães, J. A. (2019). Provenance as a knowledge organization principle. *Knowledge Organization*, 46(7), 558-568.
- Trace, C. B. (2020). Maintaining records in context: A historical exploration of the theory and practice of archival classification and arrangement. *The American Archivist*, 83(1), 91-127.
- Türk Standartları Enstitüsü. [TSE]. (2015). *13298 elektronik belge yönetim sistemi Standardı*. TSE.
- Yalçinkaya, B. (2014). *E-devlet üstveri standardının oluşturulması ve Türkiye için modellenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Yalçinkaya, B. (2017). Elektronik belgelerin geleceği: Standartlaşmaya yönelik bir model olarak üstveri. Ö. Külüçü, T. Çakmak ve Ş. Eroğlu (Ed.), *Kamusal alan olarak bilgi merkezleri ve yenilikçi yaklaşımlar* içinde (ss. 221-261). Hiperlink Yayınları.
- Yalçinkaya, B. (2020). Değişen paradigmadaki dijital arşivler. M. A. Akkaya ve H. Odabaş (Ed.), *Bilgi merkezleri: Kütüphaneler, arşivler, müzeler* içinde (ss. 637-688). Hiperlink Yayınları.
- Yalçinkaya, B., Ünal, M. A., Yılmaz, B. ve Özdemir F. (Ed.).(2019). *Bilgi yönetimi ve bilgi güvenliği: ebelge-e-arşiv- edevlet- bulut bilişim- büyük veri- yapay zekâ*. Bahattin Yalçinkaya, Mehmet Altay Ünal, Burcu Yılmaz, Fahrettin Özdemirci (Ed.), Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Yeo, G. (2018). Can we keep everything? The future of appraisal in a world of digital profusion. C.Brown (Ed.) *Arcival futures* içinde (ss. 45-63). Facet Publishing.

- Yılmaz -Şentürk, E. (2019). *Arşivlerde tanımlama ve üstveri: Osmanlı dönemi belgeleri*. Hiperlink Yayınları.
- Zhang, J. (2011). *The principle of original order and the organization and representation of digital archives* [Doctoral thesis]. Simmons College.
- Zhang, J. (2014). Archival representation in the digital age. *Journal of Archival Organization*. 10(1), 45-68, doi: 10.1080/15332748.2012.677671